

Tonči Grbelja

PRVOMAJSKA PROSLAVA U TUZLANSKOM BAZENU 1919. GODINE

Prvi svjetski rat je, ljudskim žrtvama i materijalnim razaranja-
ma, izazvao velike poremećaje u ekonomskim, političkim i svim os-
talim oblastima života zemalja učesnica u ratu. U novostvorenoj dr-
žavi Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca zavladała je kriza ne samo
na političkom polju, ne samo u pojedinim granama privredne dje-
latnosti, već opšta kriza, kriza cjelokupnog političkog i ekonomskog
života. Svjetski rat ostavio je svoje duboke tragove, koji nisu po-
štedjeli ni najzabačenija sela. Komunikacije su bile velikim dijelom
potpuno upropaštene, privredni život jako porušen, populacija osjet-
no prorijeđena; besposlica, skupoća i druge nedaće bezobzirno su uni-
štavale najšire slojeve stanovništva i osiromašenog naroda.

Međutim, bez obzira na sve to, mnogi su se nadali da će u novo-
osnovanoj državi biti omogućene veće političke i druge slobode rad-
ničke klase i njenih organizacija, ali su ih teror i represalije central-
ne vlade ubrzo uvjerile u suprotno. Neriješeno pitanje kmetova i
bezemljaša, nezaposlenost stotine hiljada radnika, veoma niske nad-
nice u industriji, zanatstvu i drugim privrednim preduzećima, visoke
cijene osnovnih životnih potreba, nečuvana reakcija i korupcija u
svim oblastima djelatnosti izazvale su krajnje nezadovoljstvo, uzne-
mirenost i vrenje, i još jače zaoštrile klasni antagonizam i izbacile
na površinu svu trulež i bankrotstvo kapitalističkog društvenog po-
retka.

Vidjevši da revolucionarna aktivnost proletarijata uzima sve vi-
še maha i dovodi u pitanje egzistenciju kapitalističkog sistema, nova
vlast, u cilju pacificiranja situacije u zemlji, poduzima rigorozne
mjere, naročito protiv radnika i njihovih sindikalnih i političkih or-
ganizacija. Nastaje period progona svih naprednih snaga u zemlji,
gušenje štrajkova i pokreta od strane policije, žandarmerije i vojske,
zatvaranja radničkih domova i zabrane svake djelatnosti koja bi ima-
la za cilj poboljšanje ekonomskog i političkog položaja proleterskih
masa u novostvorenoj buržoaskoj tvorevini — Kraljevini Srba, Hr-
vata i Slovenaca.

Položaj radnika tuzlanskog bazena u novostvorenoj državi go-
tovo da i nije pretrpio bitnih promjena u odnosu na ranije stanje pod
austro-ugarskom upravom, osim što su sada dotadašnje eksploata-
tore zamijenili drugi. U najtežim uslovima nalazili su se rudarski rad-
nici ovog regiona, koji su ujedno bili i najbrojniji. Nepodesni stav-
novi, oskudna i slaba ishrana uzrokovana nedostatkom živežnih na-
mirnica, nasilan i brutalan odnos uprave rudnika praćen nemilosrd-

nom eksploatacijom, zabrana aktivnosti radničkih sindikalnih i političkih organizacija i česta otpuštanja s posla — glavne su karakteristike položaja rudarskih i ostalih radnika tuzlanskog rudarskog bazena toga vremena. Ipak, u takvim prilikama, proslavljen je 1919. godine radnički praznik — Prvi maj, koji je istovremeno predstavljao i jednu od najznačajnijih radničkih akcija u tom periodu života Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca.

Polovinom marta 1919. godine Glavni odbor Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine uputio je poziv svim radničkim organizacijama u Bosni i Hercegovini, da izvrše pripreme za proslavu Prvog maja:

»Približuje se Prvi Maj. Ovaj veliki praznik proletarijata u ovoj revolucionarnoj godini mora biti proslavljen na najveličanstveniji način. U Sarajevu je već obrazovan Majski Odbor, koji je otpočeo pripreme za proslavu Prvog Maja, koje moraju biti gotove prije Brodskog Kongresa¹⁾, jer nekoliko dana iza kongresa pada Prvi Maj.

Glavni Odbor Stranke poziva organizacije i drugove u provinciji da i oni odmah izaberu Majske Odbore i da otpočnu pripreme za Prvi Maj. Majski Odbori u provinciji treba da se stave u vezu sa sarajevskim Majskim Odborom i da se s njime sporazume o svim stvarima, kao n. pr. o programu proslave, o jedinstvenom dnevnom redu skupština, o organizaciji proslave, o ulaznicama, značkama, o referatima, o rasprodaji brošura itd.

Čim drugovi u pojedinim mjestima provincije obrazuju Majske Odbore, neka to jave Glavnom Odboru Stranke i sarajevskom Majskom Odboru²⁾.

Pored toga, od 3. aprila 1919. godine, i »Glas slobode«, organ Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine, neprestano je pozivao radništvo Bosne i Hercegovine da vrši pripreme za prvomajsku proslavu krupnim naslovima: »Radnici i radnice! Drugovi i drugarice! Spremajte se za Prvi maj!³⁾. Istovremeno je sekretarijat Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine tražio od radničkih organizacija izvan Sarajeva da mu dostave svoje zahtjeve, ukoliko smatraju potrebnim, da se u njihova mjesta pošalju referenti za prvomajске skupštine⁴⁾. Konačno, tokom aprila 1919. godine, u Sarajevu se pojavilo nekoliko veoma značajnih publikacija⁵⁾, među kojima i »Majski spis 1919. godine⁶⁾. Iako je cenzura iz ove brošure od 32 strane izbacila oko 11 pasusa, njen značaj time nije bio umanjen, s obzirom na to da je sadržavala radove istaknutih političkih i javnih radnika toga vremena⁷⁾.

Proletarijat tuzlanskog rudarskog bazena, tokom mjeseca aprila 1919. godine, vršio je intenzivne pripreme za proslavu međunarodnog radničkog praznika — Prvog maja, želeći da još jednom manifestuje za svoje socijalne i političke zahtjeve. Na traženje radničkih predstavnika Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu odobrila je proslava i u tom smislu izdala uputstva svojim organima na čitavom području Bosne i Hercegovine⁸⁾. Vlasti su se plašile informacija da radnici, pored manifestacija Prvog maja, spremaju i javne demonstracije, koje bi mogle, s obzirom na »opasno raspoloženje radničkog staleža«, dovesti do zaoštravanja situacije i do sukoba. Zato je Vla-

da preduzela sve mjere, ne birajući sredstva, kako bi spriječila sve radničke želje i zahtjeve. Od odgovornih funkcionera ustanova kojima je uputila raspis⁹⁾ zatražila je da oni u savojoj nadležnosti preduzmu, ne samo obične preventivne mjere, nego da u slučaju oštrijeg istupanja radnika i izbijanja nemira, istupe svim sredstvima u njihovoj nadležnosti u cilju zaštite autoriteta vlasti. U daljem tekstu raspisa razrađeno je detaljnije kako i koje mjere treba poduzeti protiv demonstranata:

»Preventivnu službu ima samo policija da obavlja. Represivne i brahijalne mjere treba ovom postepenosti upotrijebiti:

1. *Neka država, odnosno gradska policija pokuša da svim sredstvima uspostavi narušeni red i mir.*

2. *Ako to ne ispadne za rukom, neka stupi žandarmerija u akciju.*

3. *Ako i to ne pomogne, neka se onog istog časa u pripravnosti stajaća vojska razmili za intervenciju.*

U istom momentu kada policija protiv nasilnika stupi sa oružjem u akciju, neka se u smislu ovdašnjeg naređenja od 12. aprila 1919. godine br. 2704 prez. koje poštom slijedi proglasi prijeki sud. Šefovi dotičnih lokalnih vlasti imadu se blagovremeno spremiti, žandarmeriju u pravo vrijeme u radničkim centrima sakupiti i konsignirati, te sa mjesnim komandama kraljevske srpske vojske i komandantima žandarmerije u dodir stupiti i u pogledu svih mjera koje se preduzeti imaju potpuni sporazum postići«¹⁰⁾.

U raspisu Vlade traži se i da lokalne vlasti pozovu radničke vođe, jer oni organizuju proslavu Prvog maja, te da im se saopšti da su oni odgovorni za sve sukobe i nemire, pa ma tko ih od manifestanata učinio, i da će oni, u tom slučaju, biti pozvani na odgovornost. Prilikom informisanja lokalnih radničkih predstavnika o navedenom zahtjevu Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu, treba da od njih zatraže da potpišu zapisnik, što je imalo za cilj da uplaši radnike i da posluži kao garancija da će se prvomajski događaji razvijati kako to vlasti žele.

Očekujući da bi Prvog maja moglo doći do otvorenog sukoba i nemira, vlast se služila najbrutalnijim metodama kako bi silom ugušila i likvidirala svaki pokret nezadovoljnih i ogorčenih radnika na stanje koje je vladalo u zemlji neposredno nakon završetka prvog svjetskog rata.

Što se više približavao Prvi maj, uznemirenost kod vlasti bivala je sve veća, jer se u cijeloj zemlji govorilo o proslavi nastupajućeg radničkog praznika i o svim mogućim ishodima s obzirom na naelektrisanost proletarijata analogno svim mjerama koje su vojne i civilne vlasti javno deklarirale da će poduzeti protiv učesnika u prvomajskim manifestacijama. Iz svih krajeva Bosne i Hercegovine regionalni i lokalni organi uprave tražili su vojna pojačanja u cilju obezbjeđenja. Istovremeno je i načelnik tuzlanskog okruga zahtijevao da se što prije prebaci određena četa pješadije u Tuzlu, kao i da se iz Doboja premjesti jedna artiljerijska baterija, zatim da se izda odobrenje da vojska Prvog maja zaposjedne poštansko-telegrafске komunikacije. Vlada se, 27. aprila 1919. godine, sporazumjela sa ko-

mandom Bosanske divizijske oblasti u Sarajevu da ona uputi traženo vojno pojačanje i da njene jedinice zaposjednu telegraf i telefon¹¹⁾.

Međutim, pred samu proslavu, 26. aprila 1919. godine, odlukom Ministarskog savjeta Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca proslava je bila zabranjena u cijeloj zemlji:

»Ministarski savjet riješio je, da se s obzirom na to što se područni teritorij nalazi u ratnoj zoni zabrani 1. maja na cijeloj teritoriji svaka manifestacija bilo u povorci bilo na koji drugi način u vezi sa proslavom 1. maja. Ta je zabrana uslijedila jer se u ratnoj zoni ne mogu dopustiti manifestacije, koje bi se dale iskoristiti protiv nas i koje su kadre ugroziti naš položaj na konferenciji mira. Čim se svrši pitanje naših granica pretaće i sve takve preventivne mjere, koje diktiraju danas izvanredne prilike i položaj države«¹²⁾.

U šifrovanom telegramu broj 2916 od 26. aprila 1919. godine, koji je tom prilikom Svetozar Pribičević, ministar unutrašnjih poslova Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, uputio Zemaljskoj vladi za Bosnu i Hercegovinu, navodi se:

»Ministarski savjet riješio je na današnjoj svojoj sjednici, da se s obzirom na to što se područna teritorija nalazi na vojišnoj zoni, na cijelom teritoriju pa i u gradu (Zagrebu, Ljubljani, Splitu, Sarajevu) zabrani prvog maja o. g. i uopšte u vezi s proslavom prvog maja svako manifestiranje bilo u povorkama ili na koji drugi način. Izvolite se staviti u vezu s armijskom komandom da naredi pripravnost i da Vam se za svaki slučaj radi potrebe izvršenja ove odluke stave na raspoloženje sa svom vojnom snagom. Komandantu žandarmerije isto tako izdajte potrebna naređenja. Izvolite dalje dati potrebna objašnjenja štampi da se zabrana izdaje radi toga što se na vojišnoj zoni ne mogu dozvoljavati takve manifestacije. Pozovite sve da bude miru jer svaki nemir i svaka akcija iskorišćuje se protiv nas i ugrožava naš položaj na konferenciji mira. Čim se svrši pitanje naših granica, onda će prestati i sve ove preventivne mjere, koje diktiraju ratne prilike i sadašnji položaj i vlada tada neće činiti nikakve smetnje slobodnom manifestiranju uvjerenja«¹³⁾.

Ali, ubrzo se pokazalo da je ovo obrazloženje Svetozara Pribičevića bilo samo izgovor za takav postupak, jer su vlasti i poslije prvomajskih događaja svim silama nastojale da spriječe razvitak i radničkog pokreta i njegovih organizacija.

Povodom donošenja zabrane proslave radničkog praznika, »Glas slobode« je pisao:

»Kao i svake godine, radnici u Bosni i Hercegovini su se spremili da proslave ovogodišnji 1. maj, i da na taj internacionalni praznik manifestuju svoje socijalne i političke zahtjeve. Ovogodišnja prvomajska proslava trebala je da bude prvi akt ujedinjenog proletarijata Jugoslavije; radi toga je ona imala za njega naročiti značaj.

Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu bila je odobrila proslavu 1. maja; u tom smislu ona je izdala uputstva svojim organima u čitavoj zemlji... Pošto je Prvomajska proslava u Bosni i Hercegovini bila odobrena od bosanske Vlade i pošto su za nju bile učinjene

sve pripreme, došla je zabrana Proslave od ministarstva, četiri dana prije 1. maja«¹⁴).

U drugom članku pod naslovom »Zabrana proslave Prvog maja«, »Glas slobode« je oštro napao na ovu odluku centralne jugoslovenske vlade, smatrajući to aktom nasilja protiv radničkih prava:

»Vlada jugoslovenske buržoazije iz dana u dan čini napade na jugoslovenski proletarijat, koji ne znače ni više ni manje nego oduzimanje najprimitivnijih političkih prava radničkoj klasi. Poslije svih onih šikanacija i provokacija, koje su izazvale Generalni štrajk 21. februara o. g., došla je zabrana Kongresa u Brodu, a iza ove šikanacije došla je i zabrana proslave Prvog Maja. Što je najčudnovatije, nama u Bosni i Hercegovini dolazi ova zabrana poslije dozvole proslave. Naši odbori za pripremanje proslave u cijeloj zemlji prijavili su još prošle nedjelje čitav program proslave, i vlast je, uz traženje nekih garancija, te prijave uzela na znanje. U ovome je smislu bila izdala bosanska Vlada instrukcije potčinjenim vlastima, i one su u ovom smislu postupile.

I nakon svega toga čitamo u službenom Narodnom Jedinstvu zabranu proslave Prvog maja u cijeloj državi, dakle i u Bosni i Hercegovini. Ova zabrana došla je od Centralne vlade«¹⁵).

U međuvremenu, Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu se je 29. aprila 1919. godine obratila svim okružnim i sreskim načelnicima, upraviteljima ispostava i direktoru policije u Sarajevu — upozoravajući ih da, uslijed zabrane Prvog maja, socijaldemokrati namjeravaju prirediti protestne demonstracije, koje mogu dovesti do nemira i obustavljanja rada u tvornicama i drugim preduzećima. Od njih je zatraženo da se precizno drže okružnice broj 3028 od 16. aprila 1919. godine, jer je u njoj detaljno razrađena metodologija kako vlasti moraju da postupaju u pogledu prvomajske proslave.

Također, Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu je energično insistirala da se pozovu socijaldemokratski lideri, s tim da se upozore da će snositi sve konsekvence ukoliko dođe do pobune i nemira i da će se protiv njih poduzeti odgovarajuće »zakonske« mjere. Dalje nalaže da im se saopšti da će se u slučaju štrajka, primijeniti naredba ministra vojske i mornarice, po kojoj će se učešće željezničara u štrajku, s obzirom na to da je Bosna i Hercegovina proglašena ratnom zonom, smatrati pobunom u vojsci, te analogno tome takvi prestupi spadaju u nadležnost vojnih sudova¹⁶).

Strah od rastućeg radničkog pokreta, bojazan i nestabilne pozicije tadašnje buržoaske vlasti dovele su do panike u njenim redovima, pa je ona u tom periodu, kao što se vidi iz izloženog, neposredno pred Prvi maj pojačala teror i represalije prema svim sindikalnim i radničkim organizacijama. Policijske i žandarmerijske snage pojačale su aktivnost protiv ma kakve radničke djelatnosti, a lideri radničkog pokreta su se neprestano nalazili pod policijskom kontrolom. Alarmanne vijesti koje su proturene od provokatora, da će u vrijeme majskih praznika biti izvršen državni prevrat od strane komunista i njihovih simpatizera, još više su stvorile pomutnju i nemir kod svih organa buržoaske vlasti. Da bi spriječile bilo kakve akcije radnika, pored policije i žandarmerije, vlasti su izdale naredbu svim vojnim

jedinicama da budu spremne za intervenciju i u tom smislu proglašile su pripremno stanje u Bosni i Hercegovini.

Vlasti u Tuzli, 27. aprila 1919. godine, pozvale su predstavnike Majskog odbora i saopštile im, da je njihov zahtjev za održavanje prvomajske proslave odobren u granicama postojećih zakonskih propisa. Već, sutradan, Odbor je podnio prijavu političkoj vlasti, kao i detaljan program proslave. Prema tom programu bilo je predviđeno da će »proslavom upravljati odbori naše organizacije i zato izabranih 160 redatelja«¹⁷). Ali, ubrzo iza toga radništvo je putem štampe bilo obaviješteno o zabrani prvomajske proslave. Zbog toga su predstavnici Majskog odbora, 30. aprila 1919. godine, intervenisali kod političkih vlasti, ali im je ova »saopštila da je Vlada sve u cijelosti zabranila i samo predvidjela pravo ne rada na 1. Maj«¹⁸).

Na zabranu prvomajske proslave radnici tuzlanskog bazena odgovorili su pasivnom rezistencijom već 29. aprila 1919. godine, a na dan Prvog maja su obustavili rad u cijelom gradu, rudnicima, solari i ciglani, dok su gotovo sve radnje bile zatvorene¹⁹). Prvog maja, i pored postojeće zabrane, pred Radničkim domom u Kreki sakupilo se oko 2.000 rudara sa porodicama, zatim radnika iz Lukavca, Solane i priličan broj seljaka. Ovdje su oni, pod rukovodstvom i uputstvima Mitra Trifunovića, formirali povorku i krenuli u Tuzlu. Manifestanti su predvođeni Mitrom Trifunovićem, pod crvenom proleterskom zastavom, došli u Tuzlu i prošli kraj hotela »Beograd« i pozorišta, a zatim su se ponovo vratili u Kreku. Održana je kratka skupština, koja je »više bila upravljena na poziv radnika za uzdržanje discipline, reda i mira obzirom na izazivanje, nego li na pravu svrhu prvoga maja«²⁰).

Svoje ogorčenje izazvano zabranom prvomajske proslave radnici su manifestirali narednih dana. Oni su odbili da dolaze na posao, a ukoliko su i dolazili, bilo je to u manjem broju i njihova proizvodnja je bila minimalna. Mjesto 250 vagona uglja dnevno, proizvodnja je pala na 8 ili 10 vagona, a vrlo često i ispod tri vagona. Policijske vlasti, vidjevši da se situacija u ugljenokopima stalno pogoršava, otpočele su da hapse i progone rudare. Policija je 5. maja 1919. godine uhapsila oko 35 rudara i drugih radnika i protjerala ih iz Tuzle i Kreke. U članku pod naslovom »O progonima organizovanih radnika i zabrana 1. maja«, »Glas slobode« je tim povodom pisao:

»... Već 5. maja kada su rudarski radnici došli na posao, u jutro, čekala je policija sa pozivnicama i uručila ih radnicima, jer da ih zove politička vlast istoga dana u 9 sati na preslušanje. Nekim gradskim radnicima je donijela i kući a nekim i u radionu. Tako je bilo pozvano i došlo oko 9 sati nkeih 35 radnika; od toga 30 rudarskih i 4 gradska. Došavši pred policiju pokupili su organi pozivnice i rekli nam da uđemo u zatvor , gdje istog časa se stvori nekoliko žandar-skih patrola. Kad su nas zatvorili, saopštiše nam žandari da smo po nalogu vlade zatvoreni.

Istoga dana su nam pokupili generalije i saopštiše nam da smo protjerani. Progonilo se radnike sve bez razlike kao rudarske rad-nike, pa ma to bili pekari ili moleri, a sve kao nepoćudne strance, pa

ma da su rođeni u Tuzli, a mnogi 2 sata daleko od Tuzle a mnogi u druge kotare, naime tamo je nadležan a ne zna ni gdje ni kako je niti ima kog tamo«²¹).

Pored toga, zajedno sa ovim radnicima bile su prognane i njihove porodice, a među njima i oko 100 djece²²). Osmog maja okružni načelnik Nikolić obavijestio je depešom Zemaljsku vladu za Bosnu i Hercegovinu o situaciji na području tuzlanskog bazena, navodeći:

»Javljam da od ukupnog broja bivšeg radništva, poprečno 500 radnika, došlo je danas na posao 226. Od domaćih su glavne bundžije na broju 25 uhapšeni. Jedan dio radnika iz kolonije pobjegao. Isti se dnevno utjeravaju. Seljaci od posla odustali — žandarmerija u selima. Obavješteni su bili da budu sasvim i to u svim zemaljskim rudnicima iz posla otpušteni ako do dvanaestog na rad ne nastupe. Proizvodnja ugljena iznosila je danas 157 tona — naravno to će trajati jedno vrijeme, dok je produkcija ugljena koja je prije štrajka 350—400 tona iznosila«²³).

Rudari su, kao odgovor na hapšenje radnika za vrijeme prvomajskih događaja, 13. maja 1919. godine stupili u štrajk. U to vrijeme je u ugljenokopu radilo oko 1.200 rudarskih radnika, a da bi održali proizvodnju, vlasti su dovele oko 200 rudara iz Slovenije²⁴). Ali, i pored toga, proizvodnja nije bila zadovoljavajuća, pa je za potrebe industrije tuzlanskog bazena ugalj dopremam iz Zenice. Položaj rudara i radnika na području tuzlanskog bazena najbolje nam ilustruje članak »Za željezničare i rudare«, u kome se navodi:

»... Preko 800 rudara samo u Kreki još ne radi. Na više ostalih mjesta ima još do 200 izbačenih sa posla. Tako imamo danas preko 1.000 rudarskih radnika i njihovih porodica na ulici, bez hljeba, bez sredstava za život. . . Na zahtjev rudara da se izbačenih 37 rudara vrata na posao, rudarska uprava je odgovorila da neće ni ostalih hiljadu. To je, vele, odluka i mišljenje bosanske vlade«²⁵).

Međutim, sve te nehumane i represivne mjere protiv rudara nisu mogle skršiti njihov otpor, pa je Zemaljska vlada, 15. maja 1919. godine, odlučila da u tuzlanskom bazenu imenuje i postavi svog vanrednog opunomoćnika u ličnosti policijskog činovnika dr Vilima Kelerera, kome je dala takva ovlaštenja da slobodno može primijeniti nasilničke i terorističke metode protiv rudarskih radnika u štrajku²⁶).

U toku djelovanja na ugušivanju štrajka u tuzlanskom području dr Keler je dobio još nekoliko sličnih naređenja od predsjednika Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu Atanasija Šole, koja je on striktno provodio.

O razvitku događaja u ugljenokopima Kreke predsjednik Zemaljske vlade izvjestio je 18. maja 1919. godine Svetozara Pribičevića, ministra unutrašnjih poslova Kraljevine SHS, da se situacija u Kreki veoma pogoršala i da je pasivna rezistencija prerasla u štrajk. Dalje navodi da žene rudara teroriziraju one radnike koji bi htjeli da se vrata na posao, a štrajkaši silom sprječavaju pristup seljacima angažovanim od strane uprave ugljenokopa za rad u rudniku. Ističe da rudničke pumpe za vodu još uvijek rade, tako da za sada ne postoji opasnost od poplave, što bi inače moglo da izazove pravu katastrofu. U izvještaju se, nadalje, govori da se porodice rudara-štraj-

kaša deložiraju iz rudničkih stanova, dok će se svi oni radnici koji su se istakli u štrajku protjerati zajedno sa njihovim porodicama u zavičajni kraj, jer se jedino tim metodama može spriječiti štrajk²⁷).

I zaista, vladin opunomoćenik dr Keler masovno je vršio deložacije porodica štrajkaša iz stanova i protjerao je iz Kreke i Tuzle veći broj radnika sa njihovim porodicama²⁸). Kotarski ured u Bugojnu, 23. maja 1919. godine, depešom je upitao Vladu u Sarajevu šta da radi sa Ivanom i Matom Mandićem koji su zajedno sa ženama i devetoro djece izgnani iz Tuzle u Bugojno. Ističe se da su ovi ljudi veoma ogorčeni, jer nemaju ni stana ni sredstava za život, pa traže odobrenje da se mogu povratiti u Tuzlu²⁹).

Također, i kotarska ispostava u Varešu tražila je da se 20 radnika koji su nalogom opunomoćenika Zemaljske vlade dr Kelera, 19. maja 1919. godine, izgnani iz Tuzle, da se povrate natrag, s obzirom na to da su tamo rođeni, a njihove porodice su nastanjene u Kreki i Tuzli³⁰). Na ovaj zahtjev Vlada im je odgovorila 30. maja 1919. godine, sljedeće:

»Onim radnicima koji su kao agitatori u radničkom pokretu u Kreki bili izgnani iz Kreke i otpremljeni u zavičaj, o čemu su policijske vlasti u svakom slučaju izvještene, ne smije se do dalje odredbe Zemaljske vlade izdavati nikakva putnica«³¹).

Istovremeno su vlasti, u okviru oštih mjera poduzetih protiv štrajka rudarskih radnika tuzlanskog bazena, 31. maja 1919. godine, protjerale 72 rudara iz Kreke kao »subverzivne elemente«³²). Iako su vlasti pokušavale svim mogućim mjerama da slome štrajk rudara, nisu u tome uspjele. Rudari su puna četiri mjeseca štrajkovali i energično pružali otpor zahtijevajući puštanje na slobodu uhapšenih i prognanih drugova, tražeći slobodu rada svojih sindikalnih organizacija, povećanje zarada radnika, sklapanje kolektivnog ugovora i pravo da slobodno mogu proslavljati Prvi maj. U ovom štrajku rudari su na kraju izvojevali pobjedu i njihovim zahtjevima bilo je uglavnom udovoljeno.

Na prvoj javnoj skupštini, poslije prvomajskih progona, održanoj 6. jula 1919. godine u Kreki, pred oko 500—600 radnika³³, govorili su Kosta Novaković i Mitar Trifunović. Skupština je donijela rezoluciju u kojoj se protestuje protiv progona radnika i traži njihovo vraćanje na posao i obnavljanje radničkih organizacija³⁴). Istoga dana i u Tuzli je, u prisustvu oko 300 radnika, održana skupština na kojoj je razmatrano pitanje ponovnog obnavljanja radničkih organizacija koje su bile zabranjene 1. maja. U vezi s tim, na skupštini su govorili Kosta Novaković, Mitar Trifunović i Drago Zeleznik³⁵).

Proletarijat tuzlanskog bazena i njegove organizacije, mada su u periodu maj — avgust 1919. godine morale izdržati nečuvene represalije i teror, pokazale su nesalomljivu snagu, borbeni i revolucionarni duh i još jedanput su nagovijestile da njihov razvitak i jačanje nikakvi progoni i nasilja ne mogu zaustaviti. Neposredno iza ovih događaja, za veoma kratko vrijeme, radnička klasa i njezine organizacije³⁶) počele su još snažnije da djeluju. Prethodni događaji pokazali su im da oni imaju dovoljno snage, a i iskustva, da uspješno nastave borbu za svoja prava.

NAPOMENE:

- 1) Na pretkonferenciji jugoslovenskih socijaldemokratskih stranaka i grupa u Beogradu 28. marta 1919. godine utvrđeni su zajednički stavovi i procedura budućeg kongresa, te je zaključeno da se taj prvi Kongres održi u Slavanskom Brodu. Međutim, neposredno pred sam Kongres vlast je zabranila njegovo održavanje u Slavanskom Brodu, pa je zbog toga Kongres ujedinjenja održan u Beogradu od 20. do 23. aprila 1919. godine.
- 2) »Glas slobode«, br. 61 od 1919. godine.
- 3) »Glas slobode«, br. 76 od 1919. godine.
- 4) »Glas slobode«, br. 78 od 1919. godine.
- 5) Među izdatim publikacijama bile su i: socijaldemokratski kalendar »Oslobođenje«, brošura »Bolješevizam i boljševici« i brošura »Agrarnom problemu« Dragiše Lapčevića.
- 6) »Majski spis 1919. godine« bio je štampan u 15.000 primjeraka.
- 7) »Majski spis 1919. godine« imalo je slijedeći sadžaj:
  - Za večan Prvi Maj, od Augusta Cesarca;
  - Prvi Maj 1919 od Jove Jakšića;
  - Naše ujedinjenje, od dr Nedjeljka Košanina;
  - Socijalistička Radnička Partija Jugoslavije (Komunisti), od Sretena Jakšića;
  - Za partiju proletarijata!, od Zdravka Todorovića;
  - Putevi, od Marka Šarčevića;
  - II. ili III. internacionala, od Filipa Filipovića;
  - Buržoaska demokratija, od dr Živka Topalovića;
  - Strašan Sud, od Petefija;
  - O ruskoj revoluciji, od dr Mije Radoševića;
  - Socijalnom revolucijom ka nacionalnom oslobođenju, od dr. Mojsija Zona;
  - Istorija Srama, od U.;
  - Zensko pitanje, od Milice Đurić-Topalović;
  - Jedna noć na Piavi od Bogdana Krekića;
  - Ulica u jesenje jutro, od Miroslava Krleže.
 (»Glas slobode«, br. 82, 84, 86, 90, 95 i 97 od 1919. godine)
- 8) ABH, ZV. Prez. br. 3028/1919.
- 9) Raspis je bio upućen 16. aprila 1919. godine svim okružnim načelstvima, policijskom direktoru i komandantu Druge armijske oblasti u Sarajevu.
- 10) ABH, ZV. Prez. br. 3028/1919.
- 11) ABH, ZV. Prez. br. 3560/1919.
- 12) »Glas slobode«, br. 97 od 1919. godine.
- 13) ABH, ZV. Prez. br. 3357/1919.
- 14) »Glas slobode«, br. 99 od 1919. godine.
- 15) »Glas slobode«, br. 96 od 1919. godine.
- 16) ABH, ZV. Prez. br. 3371/1919.
- 17) »Glas slobode«, br. 98 od 1919. godine.
- 18) Isto.
- 19) ABH, ZV. Prez. br. 6642/1919; »Glas slobode«, br. 98 od 1919. godine.
- 20) »Glas slobode«, br. 98 od 1919. godine.
- 21) Isto.
- 22) Isto.
- 23) ABH, ZV. Prez. br. 3986/1919.
- 24) »Glas slobode«, br. 102 od 1919. godine.
- 25) »Glas slobode«, br. 108 od 1919. godine.
- 26) U tom ovlaštenju, upućeno lično dr Keleru, Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu imperativno je zahtijevala od njega slijedeće:
  - »Imenujem vas vanrednim vladinim komesarom za industrijsko područje kotara Tuzla, sa izričitim nalogom, da pod svaku cijenu imadete odmah uspostaviti rad, osobito u ugljenokopu Kreka.
  - Ako rudari u ugljenokopu ne budu iz vlastite pobude nastavili svoj posao, onda imadete dužnost da ih na to silom maćerate. Upotrebite u tu svrhu u prvom redu žandarmeriju. Ako i ona ne bude dostatna, obratite se na tamošnjeg komandanta mesta i zatražite vojnu pomoć. Imajte stalno

pred očima prvi i glavni vaš zadatak, a to je da se odmah u ugljeniku Kreka rad ima početi i da se onoliki broj radenika upravi ugljenika na raspoloženje stavi, koliko je neophodno potrebno. Vaša je dužnost istovremeno da sve kolovode uhapsite, koji su štrajk inscenirali i sve one osobe koje direktno ili indirektno utiču na radenike da štrajk produže pod odgovornost stavite a u prvom redu da ih date zatvoriti. Kad u ugljeniku započne posao imate postaviti dovoljnu stražu, da tamo osigurate nastavak posla, sprečite svaku sabotažu i zaštitite osobe koje su voljne ili od nas naćerane na rad. Naredite najstrože da nijedan štrajkujući radenik ne smije dobiti nikakvih životnih sredstava i ostalih potreba niti od vlasti niti od zavoda ili privatnih lica. Proglasite telalom da će svaki onaj koji ovo naređenje prekrši biti kažnjen sa globom od 10.000 kruna, odnosno zatvorom od 6 mjeseci. Radnike koji stanuju u radničkim kolonijama deložirajte odmah, an mas, i bez ikakvog obzira.

Naredite u ime zemaljske vlade da svi radnici, što se nalaze u Kreki, a nisu tamo nadležni, budu pozvani pred kotarski sud jedino u svrhu konstatovanja njihove nadležnosti. Podnosite po mogućnosti više puta na dan telefonski, odnosno telegrafski izvješće na moju osobu, javite o razvoju stvari i ako treba tražite uputstva.

Ovlašćujem vas da od tamošnjeg komandanta mjesta tražite u svakom slučaju kad zatreba vojnu asistenciju. Nakon izvršenja ovog zadatka imadete mene o tome izvestiti i dalja naređenja tražiti. Kotarski ured kao i svi sreskom načelniku podređeni činovnici dužni su da vaše naređenje bezuslovno slušaju, šta tako tamošnja žandarmerija i policija.

U slučaju nješnjeg otpora postupite sa suspenzijom, odnosno imadete pravo da ako je potrebno, dotične organe, koji neće da se pokore, u zatvor stavite«.

(ABH, ZV. Prez. br. 4265/1919)

27) ABH, ZV. Prez. br. 4438/1919.

28) ABH, ZV. Prez. br. 5199/1919.

29) ABH, ZV. Prez. br. 4659/1919.

30) ABH, ZV. Prez. br. 4654/1919.

31) Isto.

32) ABH, ZV. Prez. br. 5199/1919.

33) »Glas slobode«, br. 112 od 1919. godine navodi cifru od 2.000 radnika.

34) »Na skupštini je jednoglasno prihvaćena podnijeta rezolucija koja glasi:

REZOLUCIJA

skupštine rudarskih i ostalih radnika Tuzle, Kreke i Lukavca, kao i svih novodošavših slovenačkih radnika u Kreku, održana 1. jula 1919. pred Radničkim Domom u Kreki (skupština je održana u nedjelju 6. juna 1919. godine, a ne 1. jula kako je to navedeno u Rezoluciji — T. G.), na poziv socijalističkih radničkih organizacija iz tih mjesta.

Saslušavši referate drugova Koste Novakovića, delegata Centralnog Sindikalnog Veća Jugoslavije i Izvršnog odbora S. R. P. J. (K) iz Beograda, Mitra Trifunovića iz Tuzle i Železnika, rud. radnika iz Slovenačke, o obustavi radničkih organizacija oko 1. Maja i ponovnom obnavljanju rada, — skupština utvrđuje

da progoni radnika i organizacija nisu imali nikakvih opravdanja, da su nezakoniti i da im je bio jedini smer da oslabe radničke organizacije;

da se naredba o povjerenicima radionica ne poštuje i radnički povjerenici smetaju u vršenju njihovih funkcija i otpuštaju sa posla;

da se naredba o produženju rada organizacija ne primenjuje i gone ljudi koji se vraćaju u svoja prebivališta, pošto je zabrana organizacija trgnuta;

da se nevinno pozatvarani radnici drže još u zatvoru.

Stoga odlučuje:

1. preporučuje radnicima da se pribiju uz svoje organizacije kao jedinog svog prijatelja i zaštitnika;

2. traži od vlade da ne smeta povraćanje svih nepravedno proteranih i da odmah pusti iz zatvora pozatvarane radnike i funkcionere koji su kao organizovani i funkcioneri organizacija i pozatvarani;

3. traži od uprave rudnika i solane u Kreki da primi natrag na posao

u roku od 10 dana sve radnike koji su otpušteni oko 1. Maja, jer su oni otpušteni zbog rada u organizacijama kao odbornici ili povjerenici;

4. da se odmah povrati Radnički dom; da se sve odnete i upropaštene stvari u njemu naknade;

5. da se slovenačkim radnicima dadu pristojni stanovi i plati nadnica, koja im je obećana prilikom uposlovanja.«

(«Glas slobode«, br. 112 od 1919. godine)

35) ABH, ZV. Prez. br. 6395/1919.

36) U Tuzli je, 17. oktobra 1919. godine, obnovljena organizacija SRPJ (k) i konstituisan Mjesni odbor, u koji su izabrani: Mato Vidović, predsjednik, Jovo Sretenović, potpredsjednik, Mitar Trifunović, sekretar, i članovi: Franjo Miškovski, Niko Trifković, Drago Zeleznik, Stjepan Kranjčec, Safet H. Efendić, Kosta Đorđević i Osmo Hurić.

(«Glas slobode«, br. 163 i 189 od 1919. godine)

ERSTE-MAIFEIER IM TUZLAER INDUSTRIEGEBIET 1919.

In den stürmischen Jahren der allgemeinen revolutionären Gärungen hatte sich unmittelbar nach dem ersten Weltkrieg im neugegründeten Königreich der Serben, Kroaten und Slovenen die Lage der Arbeiter im Tuzlaer Industriegebiet in Anbetracht der früheren Verhältnisse zur Zeit der österreichisch-ungarischen Verwaltung kaum geändert. Die Bergarbeiter dieses Gebietes, die dazu noch zu den zahlreichsten Werkstätigen, gehörten, lebten unter schlechtesten Bedingungen. Schlechte Wohnungen gewalttätiges und brutales Verhältnis der Bergwerksverwaltung, begleitet von einer unbarmherzigen Ausnützungspolitik, dazu Verbot der Tätigkeit gewerkschaftlicher und politischer Organisationen sowie wiederholte Entlassungen — das alles waren die bedeutendsten Kennzeichen der Lage, in der sich die Bergleute und andere Arbeiter jener Zeit im Tuzlaer Bergwerksgebiet befanden. Die Arbeiter begingen jedoch trotzdem ihren Festtag — den Ersten Mai — feierlich, was zugleich eine ihrer bedeutendsten Aktionen in dieser Zeit des Staatenbundes des Königreichs der Serben, Kroaten und Slowenen bedeutete. Das Proletariat des Tuzlaer Bergwerksgebietes hat bei all dem unerhörten Terror und den Repressalien während der Feierlichkeiten zum Ersten Mai und unmittelbar danach zweifellos unzerbrechliche Kraft sowie kämpferischen und revolutionären Geist gezeigt und noch einmal zu verstehen gegeben, dass es genügend Kraft und Erfahrung im Kampf für die Verwirklichung seiner gerechteren und menschlicheren Lebens- und Arbeitsbedingungen besitzt.